

Kennisagenda Ondergrond

Samenvatting: bodem partner bij maatschappelijke ontwikkelingen

Het bodembeleid verandert de komende jaren ingrijpend en transformeert naar beleid voor de ondergrond. Taken, rollen en verantwoordelijkheden verschuiven. Het beleid krijgt een heel andere inhoud. Bodem en ondergrond worden niet zozeer afzonderlijk aangestuurd maar vooral als onderdeel van het ruimtelijk systeem. Zo wordt bijgedragen aan oplossingen voor maatschappelijke opgaven zoals klimaatadaptatie, waterbeheer en leefomgevingskwaliteit.

Die ingrijpende verandering vraagt van politici, bestuurders, ambtenaren, beheerders, bedrijven en burgers inzicht en meer samenwerking.

Daar is kennis voor nodig! Welke kennis is dat dan? Hoe verzamel je die kennis, hoe beheer je die kennis, hoe verspreid je die kennis? De kennisagenda ondergrond heeft dit als onderwerp.

Waarom een kennisagenda?

Bodemconvenant

Op 10 juli 2009 is het 'Convenant Bodemontwikkelingsbeleid en aanpak spoedlocaties' ondertekend. Naast de transitie van sectoraal bodembeleid naar bodem als onderdeel van integraal ruimtelijk beleid en voorstellen voor decentralisering worden met het bodemconvenant ook nieuwe beleidssporen geïntroduceerd.

Eén van de beleidssporen richt zich op het stimuleren van een duurzaam gebruik van de bodem en ondergrond. Volgens afspraak stellen de ondertekenaars van het convenant binnen dit laatste beleidsspoor gezamenlijk een Kennisagenda Bodem op. Zij willen er mee bereiken dat de provincies, gemeenten en private actoren worden voorbereid op een vernieuwde beleidsmatige aanpak, waarvoor zowel kennis van de inhoud van het beleid als de kennis van integrale gebiedsgerichte aansturing van belang is.

Transitie: bodem en ondergrond essentieel voor duurzame welvaart

De kennisagenda ondersteunt de transitie in het bodembeleid die nu plaatsvindt. De nadruk van het beleid verschuift van sectorale bodembescherming en bodemsanering naar een creatief, innovatief en integraal beheer en duurzaam gebruik van de bodem, in directe relatie met de thema's Water en Ruimtelijke Ordening. Het nieuwe bodembeleid begint bij de maatschappelijke opgaven waarvoor bestuurders zich gesteld zien, en het sluit aan bij maatschappelijke trends. Het nieuwe bodembeleid krijgt vooral vorm in samenspraak met private- en publieke partners, waaronder diverse nieuwe doelgroepen.

Kennisbehoefte?

Convenant en transitie betekenen voor bestuurders en hun medewerkers een andere manier van beleidsmatig handelen, een integrale aanpak. Dit vraagt om kennis van het bodem- en watersysteem, van chemische, biologische en fysische processen, van ecosystemen, van economische waardering van bodem en water, van gebiedsgericht beleid, van governance en van transitie-management. De kennisagenda brengt in kaart welke kennis daarvoor nodig is. Voor wie is die kennis bedoeld, op welk schaalniveau wordt die kennis verspreid, hoe wordt die kennis verworven, ontsloten en verankerd?

De kennisagenda raakt aan andere belangrijke maatschappelijke opgaven zoals mobiliteit, landschap, leefomgevingskwaliteit, gezondheid, overlast en veiligheid. De kennisagenda heeft daarom een langere tijdshorizon (2030-2050) dan het Convenant (2010 – 2015). Rekening houdend met deze langere tijdsspanne geeft de kennisagenda ondergrond een visie op de rol van bodem en ondergrond bij het oplossen van maatschappelijke vraagstukken en de rol die kennis daarbij speelt.

Lonkend perspectief

In 2050 draagt de ondergrond bij aan oplossingen voor maatschappelijke opgaven, zoals leefbaarheid in de Randstad en adaptatie aan het klimaat door bewust beheer en duurzame benutting van bodem en ondergrond, het bodem- en watersysteem en de fysieke ondergrondse ruimte.

1. De maatschappelijke opgaven: inspelen op ontwikkelingen en trends

Thema's

Nieuw bodembeleid begint bij de maatschappelijke opgaven waarvoor bestuurders staan.

Maatschappelijke drijfveren, zoals demografische ontwikkelingen, klimaatverandering en de sturing van beleid vanuit Europa (de Bodemstrategie), bepalen de nu volgende thema's van het nieuwe bodembeleid:

1. **Klimaatverandering** zal het land- en bodemgebruik sterk gaan beïnvloeden. De bodem is ook een van de belangrijkste mondiale compartimenten voor de opslag van koolstof.
2. **Energie**: 20 procent energiebesparing en 20 procent duurzame energie in 2020 realiseren we voor een belangrijk deel door verstandig gebruik van bodem en ondergrond.
3. **Verstedelijking**: de structuurvisie Randstad 2040 schetst de vorming van een stedelijk gebied als metropool met een vergroot ruimtegebruik door hoogbouw en ondergrondse infrastructuur met veel ruimte voor groen en water in de bebouwde omgeving.
4. Binnen de beperkte ruimte bestaat een sterke **concurrentie tussen de verschillende gebruiksfuncties**, zoals voedselproductie, huisvesting, infrastructuur en de exploitatie van delfstoffen.
5. **Gezondheid**: bodemverontreiniging en voedselkwaliteit, antibioticaresistentie, overleving van pathogenen, belevingswaarde en luchtfilterend en temperatuurtemperend effect van groen, dus bodem, in de stad.
6. Een **toenemende vraag naar voedsel en water** door de groeiende wereldbevolking: de vraag naar dierlijk voedsel zal snel groeien.
7. Het **belang van ondergronds ecosysteem** voor bovengrondse natuur(ontwikkeling) en biodiversiteit.
8. **Governance**: hoe pakken overheden deze thema's op en internaliseren zij deze binnen hun beleid? Welke rol en verantwoordelijkheid hebben ze, welke instrumenten zijn daarvoor nodig?

Trends

Naast deze thema's spelen er belangrijke maatschappelijke trends zoals:

de nieuwe economie, het nieuwe werken, infrastructuur in combinatie met de regionale aanpak van economie en ruimte, groene functies in krimpregio's, duurzame initiatieven van particulieren, duurzame gebiedsontwikkeling, de energietransitie en klimaatadaptatie. Dit alles speelt zich af binnen de context van individualisering en versplintering van het politieke landschap, en de daaraan verbonden maatschappelijke opgave van betrouwbaar bestuur door een transparante overheid.

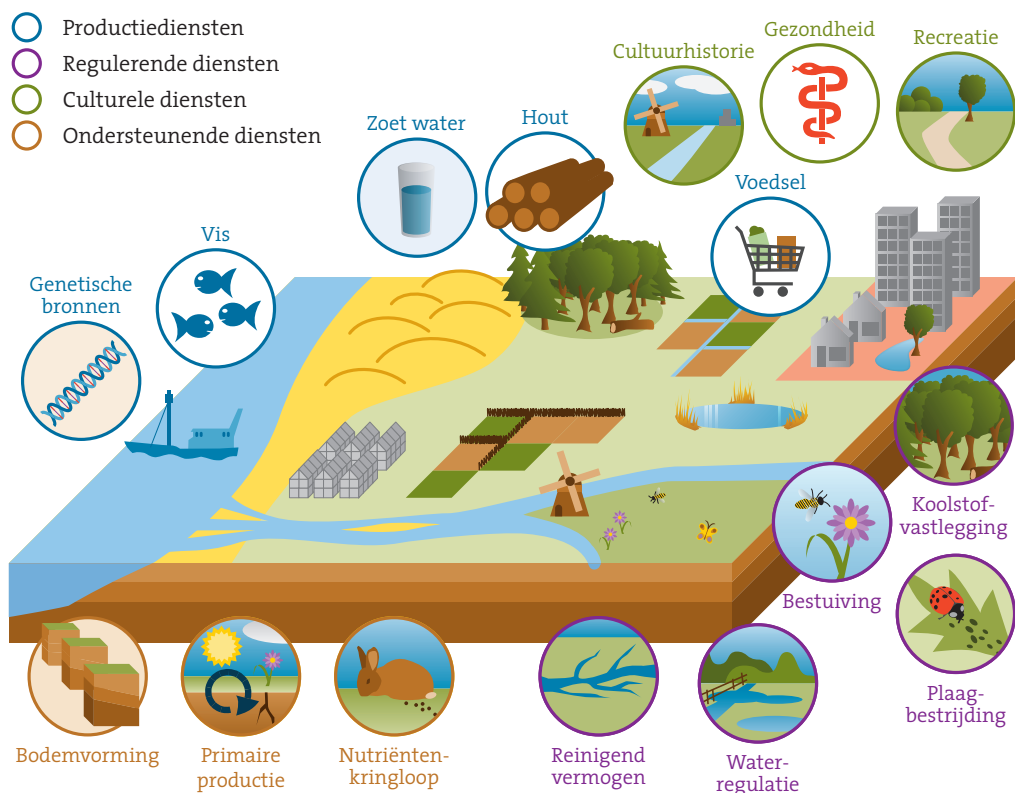

2. De Bodem heeft waarde.

Bodem en ondergrond dragen bij aan het oplossen van maatschappelijke opgaven.

De ondergrond heeft unieke eigenschappen (zoals buffer- en herstellvermogen) waarmee zij diensten kan leveren (zoals schoon drinkwater, bodemvruchtbaarheid, plaagwering, biomassa, klimaatregulatie, genetische bronnen, voedsel, bestuiving en reinigend vermogen).

Het bodem- en watersysteem levert met deze bodemfuncties (ook wel ecosysteemdiensten genoemd) een maatschappelijke waarde. Deze waarde kent een economische waardering die goed zichtbaar gemaakt kan worden. Een geïntegreerde benadering vanuit "People, Planet and Profit" geeft aan dat het duurzaam gebruik van de bodem en ondergrond tevens een economische en sociale betekenis heeft, en daarmee bijdraagt aan duurzame ontwikkeling.

Bron: Planbureau voor de leefomgeving

3. Perspectieven

Duurzaam gebruik en geheel van de bodem en ondergrond biedt perspectieven:

Landgebruik waarbij wonen, werken, transport, landbouw en natuur – duurzaam - in interactie staan met elkaar. Een leefbaar systeem door erkenning van de vele interacties met een nieuwe waardering van bodem, ondergrond en (her)gebruik van grondstoffen. Bestand tegen krimp en groei vanuit de bovengrondse ontwikkelingen. Waardering en voorradenbeheer is noodzakelijk om het perspectief en de grenzen voor het beheer en gebruik van bodem en ondergrond te bewaken.

Herwaardering van de bodem als producerend basiselement. Innovaties vanuit het gebruik van energie, grondstoffen en materialen sluiten hierop aan en vragen om het sluiten van kringlopen.

Om deze perspectieven te bereiken is governance nodig, het gaat immers om 'common goods'. Nieuwe vormen van landgebruik als geothermie en warmte- en koudeopslag (WKO) maken zichtbaar dat we in onze maatschappij voor een verdelingsvraagstuk staan, waarbij de politieke weging een belangrijke rol speelt: transparant bestuur en zorgvuldige weging, alsmede duidelijke spelregels, taken, rollen en verantwoordelijkheden.

Kennis helpt bij het bereiken van perspectieven

De transitie van het bodem-en ondergrondbeleid vraagt om nieuwe kennis als onderbouwing van, de mogelijkheden van het duurzaam benutten van de bodem en ondergrond en het daarvoor noodzakelijke beheer van de natuurlijke functie.

4. De kennisbehoefte, welke kennis, voor wie en op welk schaalniveau?

Kennisbehoefte

Uit bovenstaande perspectieven zijn meerdere kennisvragen over bodem en ondergrond af te leiden, zoals vragen over meervoudig land- en ruimtegebruik, nieuwe economie, nieuwe coalities, governance, producerende bodem en voedsel, grond- en delfstoffen, ecosysteemdiensten, archeologisch en aardkundig erfgoed, expert van kennis, onderwijs etc.

De wens om het systeem van de ondergrond duurzaam te benutten en te beheren vergt niet alleen een andere manier van plannen en ontwikkelen van gebieden maar vraagt ook om inzicht in de geschiktheid van de bodem voor het gewenste gebruik, inzicht in de verdeling van de verschillende bodemfuncties op verschillende schaalniveaus, en om inzicht in effecten van gebruik en instrumenten om te komen tot een verdeling en afweging van de verschillende gebruiksvormen.

Bron: vogeldagboek.nl

Met de transitie en decentralisatie van het bodembeleid verandert ook de rol en het werkveld. De bodemmedewerker en de bestuurder krijgt met andere vraagstukken te maken. Dat vraagt om de juiste kennis die beschikbaar, geschikt en toepasbaar is. De budgetten zijn eindig. De huidige economische crisis zet budgetten nog meer onder druk. Samenwerken tussen werkvelden, een goede vraagsturing, stroomlijnen van onderzoek en goede ontsluiting van de kennis is dan nodig voor effectiviteit en efficiency en als zodanig ook onderwerp van de kennisagenda.

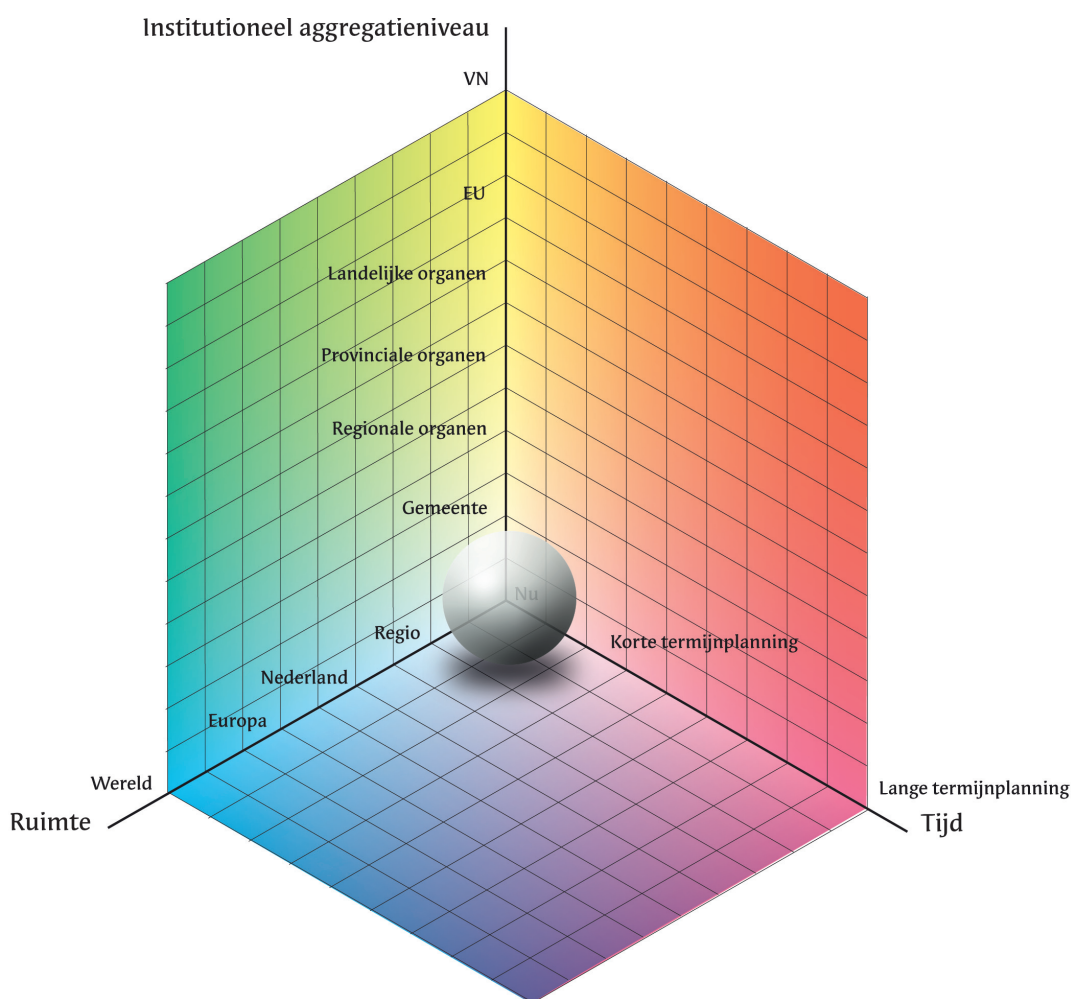
Ontwikkelingen, trends en perspectieven wijzen op een 'nieuw' actorenveld,

De convenantpartners vormen de primaire doelgroep van de kennisagenda. Ze worden echter omringd door verschillende partijen die

van hen kennis en beslissingen willen, die kennis aanbieden of die hen willen ondersteunen in hun rol. Deze zogenaamde secundaire doelgroepen bestaan uit bodemgebruikers zoals energiebedrijven, drinkwaterbedrijven, boeren, natuurbeheerders, ontwikkelaars maar ook uit intermediairs en kennisaanbieders zoals instituten, universiteiten, adviesbureau's en communicatoren.

Schaalniveau

Maatschappelijke thema's spelen op verschillende schaalniveaus, van het eigen huis, tuin en buurt tot aan de klimaatverandering op wereldschaal. Die thema's weerspiegelen zich in de bestuurlijke aggregatieniveaus, die variëren van gemeenten en provincies, nationale overheden en de Europese Unie, tot aan mondiale samenwerkingsverbanden zoals WTO en het Kyoto-protocol. De fysieke leefomgeving kent ook schalen in ruimte en tijd, die met elkaar zijn verbonden. Sommige ingrepen daarin hebben direct effect, zoals vermindering van emissies uit industrie en verkeer. Bodem, ondergrond en waterbodembodem hebben echter doorgaans een trage respons. Begrip van het functioneren van de bodem en het sturen daarop is in dit perspectief erg belangrijk, reden waarom de kennis(ontwikkeling) zich op verschillende dimensies zal bewegen. Kennis zet je in om te komen tot analyses en oplossingen op het juiste ruimte- en tijdschaal en gericht op de doelgroep met handelingsperspectief.

Afh.: Dimensies van schaalniveaus waarop kennis geaggregeerd kan worden. Een vergroting op één dimensie, betekent ook direct schaalvergroting op de andere dimensies.

Vraagsturing

Integraal beleid en economische waardering vraagt om nieuwe kennis over het duurzaam benutten van de bodem en ondergrond en het bewust beheren van de natuurlijke functies. Vraagstukken volgend uit de maatschappelijke opgaven staan centraal in de ontwikkeling van nieuwe kennis. Vraagsturing is nodig voor adequate kennisontwikkeling en –verspreiding.

5. Doelstelling en vormgeving

De kennisagenda geeft aan welke kennis nodig is om aan maatschappelijke opgaven door middel van integraal bodembeleid te kunnen voldoen en hoe deze kennis verworven, ontsloten en verankerd kan worden.

Voorts is de bedoeling om:

- Samenwerking te bevorderen met het oog op verbetering van kennisverwerving, kennisdoorwerking en kennisbundeling;
- Bewustwording te creëren over de rol van bodem en ondergrond binnen grote maatschappelijke vraagstukken;
- Informatieoverdracht en de onderlinge communicatie te verbeteren;
- Efficiënt om te gaan met kennis en data(vergaring).

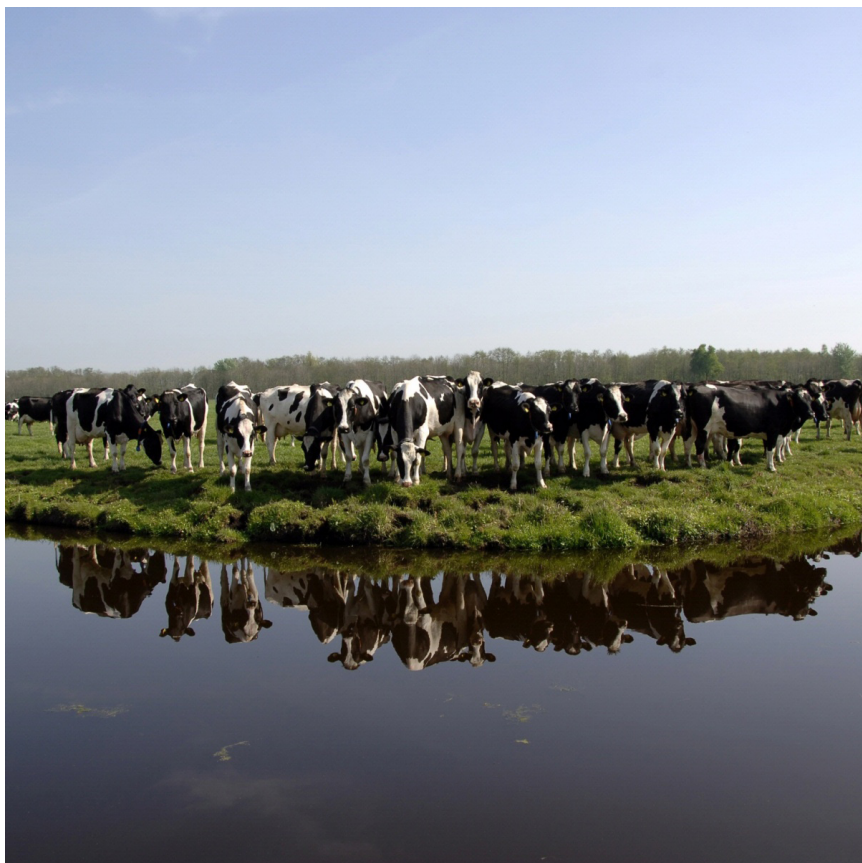
De kennisagenda geeft inzicht in reeds bestaande kennis, onderzoeksprogramma's, instrumenten, financieringskaders en bestaande kennisstructuren.

De kennisagenda agendeert nieuwe kennisvragen, waarbij we een onderscheid maken tussen strategische kennisvragen (wetenschappelijk niveau), toegepaste kennisvragen (praktijkniveau), beleidsvragen en kennisleemten in bestaande onderzoeksprogramma's.

De kennisagenda verbindt visie aan ontwikkelingen en de sturing daarop.

Waar doen we het voor?

De convenantpartners hebben behoefte aan zowel heldere perspectieven en onderbouwing van de kansen die bodem en ondergrond bieden voor het oplossen van maatschappelijke opgaven als aan de kennis die daarvoor nodig is.

6. Organisatie

De afgelopen periode zijn er vele vragen op de verschillende schaalniveaus geïnventariseerd. Het gaat er nu om deze te checken met de behoeften van de vragers, diegenen die in de praktijk het nieuwe integrale bodembeleid vorm gaan geven. Ook de huidige kennisaanbieders kunnen een nieuw licht op de vraagstelling doen schijnen. Daarom wordt er op 2 november a.s. een kennisarena georganiseerd, waarin vraag en aanbod in 4 sessies bij elkaar worden gebracht.

Die sessies zijn:

1. Benutting van de ondergrond

Binnen deze sessie staat het benutten van de diensten van de ondergrond centraal. Het gaat hierbij om het benutten van onder andere natuurlijke bronnen: grondstoffen als klei, grind, gas en water. In deze sessie gaat het ook om het benutten van de functies van het bodem en watersysteem zoals de bufferfunctie, waterberging, draagfunctie, opslagfunctie, informatiefunctie, en genenpool. Ook de ruimte in de ondergrond voor het bergen van CO₂, afval en infrastructuur komt in deze sessie aan de orde. Aan bod komen zowel technische vragen zoals bijvoorbeeld: welk gebruik is waar mogelijk, wat zijn de effecten van het gebruik als ook organisatorische vragen; hoe weeg je bepaalde conflicterende belangen tegen elkaar af en hoe organiseer je meervoudig ruimtegebruik? Zijn er kennishiaten om gebiedsgericht grondwaterbeheer breed in te zetten?

2. Stedelijk gebied

De sessie stedelijk gebied gaat in op vragen met betrekking tot het gebruik van de ondergrond binnen de bebouwde omgeving en de rol die de ondergrond kan spelen bij het realiseren van een goede leefomgevingskwaliteit. Aan de orde komen onder andere adaptatie aan het klimaat, gezondheid, herontwikkeling en groen in de stad. Ook aansluiting van de stad op het landelijk gebied en de interactie met economische en sociale ontwikkelingen zijn onderwerp van deze sessie.

3. Landelijk gebied

In het landelijk gebied was voedselproductie van oudsher een belangrijke bodemgerelateerde functie, evenals natuur. Deze functies zijn nog steeds van belang en het besef dat de bodem duurzaam moet worden gebruikt en beheerd is bij velen doorgedrongen. Ondertussen wordt er ook naar de bodem gekeken als het gaat om waterberging tijdens neerslag- of rivierafvoerpieken, om mitigatie van broeikasgasemissies en de productie van biobrandstoffen. Er liggen dus veel claims voor functies op de bodem en de uitdaging is om die met elkaar te verbinden, zodat multifunctionaliteit van landgebruik c.q. van de bodem steeds vanzelfsprekender wordt.

4. Governance

De sessie governance gaat in op die vragen over de ondergrond die betrekking hebben op rollen en verantwoordelijkheden van verschillende partijen die 'iets' doen met de ondergrond. Publieke en private partijen zoeken en vinden elkaar steeds meer bij het oplossen van maatschappelijke opgaven binnen een integrale benadering van water, ruimte en natuur. Welke kennis is nodig om dergelijke 'governance'-processen te faciliteren?

